

MAURER ÉVA

„Tiszta szerda, de közel vagy hozzánk, /
Éjfél után véget ér a farsang!”

A busójárás

Évek, évtizedek óta vonzza az érdeklődőket Mohácsra e színes, látványos farsangi népszokás, amely nemcsak a régi sokác népviseletet csalja elő a szekrények mélyéről, hanem még ma is faragókésre görbíti a férfiak kezét. De mi is ez tulajdonképpen és honnan ered?

A mohácsi sokácok messze földön ismert népszokása, a busójárás a tavaszi napforduló idejére esik. Régen farsangvasárnap reggelétől húshagyókedd estéig tartott a mulatság. A farsang utolsó csütörtökjén a gyermekek öltöztek maskarába. A busójárás a más népek hiedelemvilágában is megtalálható télbúcsúztató, tavaszköszöntő, oltalmazó, termékenységet varázsló ünnepek családjába tartozik. Éppúgy rokonságot mutat a Rio-i és a velencei karnevállal, mint az afrikai népek szokásával.

Mohácson a hagyomány eredetét a törökülés legendájával is magyarázzák: a mohácsiak szerint a busónak öltözött sokácok űzték ki a törököket a városból, s ennek emléke a busójárás. A mondának több változata is kering. Közülük a legismertebb talán a Salga István által, az 1960-as években összeállított, kiegészített változat, amelyet a maszkfaragó mester még egy szépen faragott boton is ábrázolt. E szerint a busójárás az alábbi mondára vezethető vissza.

A délszláv sokácok a Balkánt dúló törökök elől menekültek Magyarországra. Amikor Mohács is török uralom alá került, őket ugyanúgy sarcolták, háborgatták, mint a magyarokat, ezért nagy részük a városból

átszökött a közeli Mohács szigetre. A sziget ekkor még ősvadon volt, víz borította – a nyári hónapok kivételével – majdnem egész évben. A sokác férfiak itt szabadcsapatokat, ún. uszkocsit hoztak létre. (Az uszkok a

INDUL A MENET!

SZÉP ÉS A SZÖRNYETEG

török uralom alól menekülő délszláv harcos szó többes számának nyelvjárási alakja).

Mohácson élt egy szegény fiú, Bubreg Mátvás, aki szerelmes volt egy sokác lányba, Maricába. Maricába szerelmes volt egy gazdag fiú is, Simó, aki a törökök kémje volt, de Marica nem akart hozzámenni. Simó török befolyását akarta felhasználni, hogy lecsapja Mátvás kezéről Maricát; ezért elhívta a sokác fonóba Kuga török vezért. Megmutatta Kugának Maricát, Mátvásról meg minden rosszat mondott a töröknek. A törökök fogságba akarták vetni Mátvást, aki ezért lelőtte Kugát, majd a rátamadó Simót is. Mátvás ezután nem maradhatott a városban, a szigetekre menekült az uszkocsikhoz. Amikor elmesélte, hogy mit tett, vezérük, az idős Tuna bácsi megbizonyosodott róla, hogy Mátvás valóban hős, ezért javasolta az uszkocsiknak, hogy válasszák vezérükké a fiút. Tuna bácsi egy éjjel nagyon rosszat álmódott, még reggel is remegett. Ekkor jött rá, hogy lehetne kiűzni a törököket:

olyan rém alakban, mint amit ő látott álmában. Rögtön hozzá is fogtak, faragták a lárfákat, vagyis az álarcokat. Közben Mátvás menyasszonya, Marica hozta az örömhírt: Siklósnál a katonaság megverte a törököket, már csak Mohácson van török. Amikor ezt meghallották, még jobban siettek az álarcokkal, amelyeket nagyrészt olyan pudvás fából csináltak, amit könnyű volt faragni. Felöltötték magukra az álarcokat, a ködmönöket kifordítva, szőrével kifelé vették fel, gatyájukat kitömték szalmával, hogy rettenő formájuk legyen, és elindultak Mohácsra. Kinek fokos volt a kezében, kinek vasvilla, kinek balta, kinek fegyver, kinek kiegyenesített kasza. Magukkal vitték a török elől megmenekített harangot is, hogy mielőbb a helyére tehessek. A Dunához érve megfújták az óriás kürtöt, ezzel jelezvén a városban élő hozzátartozóknak, hogy ütött a szabadság órája, jönnek és felszabadítják Mohácsot a török alól.

Beleültek a fatönkből kivájt csónakjukba, a csunba, majd éjfél körül áteveztek. A sötétben kis viharlámpával világítottak, s ahogy átértek, rátörtek a török táborra. A törökök megrémültek, menekültek, a busók pedig felgyújtották a tábort. Óriási ijedelem támadt, amikor meglátták a szörnyalakokat: a babonás törökök azt hitték, hogy a pokolbeli ördögök törtek rájuk, szaladtak amerre láttak. A tisztek már nem voltak ilyen ijedősek, próbálták megállítani és visszafordítani katonáikat, de azok félelmükben inkább a tiszteket vágták le, csakhogy menekülhesse- nek. A törökök, akiket Siklósnál megvertek, a Dráván túl táboroztak, a magyar sereg oda már nem üldözte őket. Amikor ideértek Mohácsról a busók elől menekülő törökök, és elmesélték a történeteket, olyan rémületet keltettek a táborban, hogy az egész sereg megfutamodott.

A győzelem örömére nagy mulatozást csaptak a busók, ittak, táncoltak, a gajdosok dudájára kólóztak.

2002/XIV. 1-2.

Ennek a mondának azonban nincs valósalapja. A törököket Mohács térségéből a győztes nagyharsányi ütközet – a második mohácsi „vész” – után Szebenyi György hajdú verték ki 1687-ben. Mohács délszláv lakossága ekkor még nem lehetett számottevő; a sokátság nagy arányú betelepődése is csak ezután kezdődött meg.

Minden bizonnyal a sokácok legutóbbi balkáni hazájukból hozták magukkal a szokást, amely aztán Baranyában formálódott tovább és nyerte el a mai alakját. Mohácson kívül Darázson, Izsépen, Dályokon és Márokon, a Bács megyei Hercegszántón és Béregen is volt busójárás, továbbá széles körben (Torjánc, Benge és Kásád a Dráva mellett; Szemely, Kozármislény, Pécsudvard, Szalánta, Németi és Lotárd a Pécs alatti sokác tömbből) kimutatható a busó szó a disznótorokat látogató, álarcos személyek megjelenésére. E busó csoportok célja az volt, hogy házról-házra járva jókívánságokat kifejezve varázslataikat elvégezzék és részesüljenek azokban az étel-ital adományokban, amiket sehol sem tagadtak meg tőlük. Nagyjából ugyanezen a területen van meg a farsang jelölésére a poklada szó is, amely átöltözést, újjászületést jelent, ill. a busójárás sokác neve is.

A népszokás megjelenéséről a XVIII. század végéről vannak az első adatok – holott egyes elemei ősrégiek. Az 1783-as mohácsi Canonica Visitatio feljegyzései között találkozhatunk először a farsangi átöltözés, zenés felvonulás elítélésével, de a maszkviselésről és a busójárás egyéb jellemzőiről itt nem esik szó. Viszont Hölbling Miksa, Baranya tudós főorvosa 1845-ben kelt feljegyzéséből már megtudhatjuk, hogy: „Farsang utolsó napjaiban ... a rácz ... ki szokott csapongani, rut ijesztő faálcot kötven föl képére”.

A busók öltözete régen is olyan volt, mint ma: szőrével kifordított, rövid bunda, szalmával kitömött gatyá, amelyre színes,

gyapjúból kötött, cifra mintás női harisnyát húztak – ez térdig ért –, lábukon bocskor (*opanci*). A bundát öv vagy kötél fogta össze derekukon, erre tehénkolompokat (*zvónó*) akasztottak. Kezükbén szinte elmaradhatatlan a kereplő (skrepetájá) vagy a soktollú, fából összeállított buzogány (*bozduvan*). Egyesek fából faragott „fegyvereket” is hordoztak: kardot (*rif*) vagy alabárdot. A leglényegesebb azonban – ami a busót busóvá teszi – a fűzfából faragott, hagyományosan állatvérrel festett, birkabőrscuklyás álarc.

A sajátosan mohácsi mesterségek közül a busóálc-faragás máig fennmaradt. A maszkokat mindig puha fából faragják, és soha sem készül két egyforma darab. Fontos momentuma, hogy az álarc csak akkor jó, ha „működik”. Vagyis ki lehet látni belőle, bele kell férni, orrának, könnyűnek, funkcionálisnak kell lennie. A busómaszkok életigen-

TE KIT VÁLASZTANÁL?

„...még a régi öregoktú' hallottam...”

lést sugároznak, hiszen egy átalakulási folyamatot, a télüzés, a tavaszvárás gondolatát, ill. a gonosz elűzését jelképezik.

Busójáráskor több átöltözött figura látható Mohács utcáin. De busónak csak a faálarcos alakoskodókat tekinthetjük, őket kísérik a jankelék, akiknek szerepe az, hogy távol tartsák az utca népét, főleg a gyerekeket a busóktól. Hamuval vagy liszttel töltött zsákjukkal püfölték a csúfolódó gyerekhadat. Mára a hamu helyét átvette a rongyos-ill. a fűrészpóros zsák, gyerekek helyett pedig a nézelődőket püfölik. A többi résztvevőt, a lefátyolozott arcú nőket és a lakodalmas viseletbe öltözött férfiakat, továbbá a karneváli jelmezű alakokat maskarának nevezik Mohácson.

A régi busójárási elemét idézi fel a karneváli jellegű busókerék, amely szerkezet a csíki székelyek farsangi szokásaiban is megtalálható. Ez hagyományosan lovakkal és eketaligával vontatott hosszú rúd, amelynek egyik végébe bevert szögön, mint tengelyen, vízszintesen, de inkább ide-oda billegve egy kerék forog. Amikor a földhöz ér, meg-meglódul a rajta ülő busókkal, akik a nézők még nagyobb mulatságára le is esnek róla. A régi busójárásnak is fontos része volt, hogy a busók a várossal szemben lévő Mohács (Margitta) szigeten öltöztek fel, s onnan jöttek át csónakon, vagy ha befagyott a Duna, és a jég elbírta egy embert, akkor nádkévébe burkolózva, gyalog.

Régen házról házra jártak. Az épületek sarkát megveregették buzogányaikkal, majd az istállókba vonulva megkerülték az állatokat. Közben a hamuzsákos ember a tornác földjére, az istálló szalmájára és a küszöbökre hamut hintett. Varázsselekedetek sora volt ez: az egyik az épületek tartósságát, a másik a háziállatokat oltalmazta a különféle betegségek ellen, a hamuszórás pedig termékenységet varázsolt. Utóbbit jelzi, hogy ahol nem nyertek bebocsátást, ott felszántották az udvart – ez később már tréfás

bosszú lehetett. A busók tevékenységének termésvarásló jellege leginkább abban a szokáselemben jut kifejezésre, hogy régen az utcán talált felnőtt nőket – amit ők el is vártak, mert nagy dicsőségnek számított – a busók körülverték és meghúzgálták, hogy „nagyra nőjön a kender”. A termésvarázlásnak ez a formája kb. az első világháborúig volt szokás.

A farsang a bosszúállás ideje is volt, a haragosok gyakran mondták egymásnak: „Majd találkozunk, mint busók!” – hisz a busóknál fontos követelmény a felismerhetetlenség, találkoztak is, s volt rá eset, hogy emberhalál lett a találkozás vége. Egyes busó csoportok között erőpróbára került sor, ill. birokra is keltek egymással. Érdekes, ha egy busót birokra hívtak, és sarkával kört húzott maga köré, az azt jelentette, hogy komolyan és végsőig akar küzdeni. Ilyenkor a kihívó legtöbbször visszalépett, hacsak nem haragosok voltak, akik felismerték egymást...

Mára az idegenforgalom medrébe terelt népszokás sokat veszített az eredeti hagyományokból, de látványosság szempontjából sokat nyert. Pedig volt olyan idő, amikor három napig minden épkézláb ember a farsang végét ünnepelte, amikor minden 45-50 év alatti sokác busó volt, amikor az asszonyok három napig nem is látták a férjüket.

A régen kötetlen, az egész várost, de főleg a sokácok lakta negyedet pezsgésbe hozó busójárási, amelynek centruma a Kóló-tér volt, az 1900-as évektől kezdve előre kiszabott útvonalhoz igazodik. Mára újra feléledtek a régi legendák, farsangvasárnap a busók csónakkal jönnek át a szigetről. Hagyományosan a Duna-partról gyülekezőhelyükre, a Kóló-térre mentek. A beöltözött busók, jankelék, maskarák itt találkoztak az ágyús, az ördögszekeres, a szekeres, a kürtös, a teknős, a csónakos és más busó csoportokkal, majd együtt a busóágyú döréjére a város főterére vonultak, ahol kezdetét

2002/XIV. 1–2.

vette a szabad farsangolás. A busók tevékenységét az alábbi mondás jellemzi: „Farsangkor mindent szabad”! A főtéren a busók megérkezéssel napjainkban is igazi „ereszd el a hajamat” hangulat kerkedik; máglyát gyújtanak, azt körül táncolják, dévajkodnak az emberekkel. Majd a farsangvasárnapot a hajnalig tartó sokácból zárja.

Húshagyókedd reggel aztán újra gyüle-

keznek a busók, a telet jelképező, „Poklada élt 3 napot” feliratú koporsóval. Délután a város műintézményeinek körül látogatása után a busók a főtérré viszik a koporsót, ahol azt a máglya tetejére feltornásszák. Este meggyújtják a máglyát, a telet jelképező koporsó elégetésével és körül táncolásával búcsúznak a hideg évszaktól, s köszöntik a tavasz eljövételt.

ALATTYÁN ISTVÁN

Skandináv mitológia

A skandináv mitológiáról rendszeres adatok csak a kereszténység felvételét megelőző pár évszázadból állnak rendelkezésünkre, s ezek főként kora keresztény izlandi írott forrásokban maradtak fenn. Fő forrásaink a régebbi vagy *Verses Edda* – mitológiai és verses énekek gyűjteménye, a 13. század második felében készült izlandi kéziratban (ún. *Codex Regius* 2365) – és az ifjabbik vagy *Próza-Edda*, „a skáldok” (vándordalnokok) költői mesterségének tankönyve. Ezt ugyancsak a 13. században állított össze az izlandi *Snorri Sturluson*, és skáld költeményeket (a 9. századtól kezdve), mitológiai talányok, metamorfák (*kenninger*) megfejtését és mitológiai áttekintését is tartalmazza; mitológiai adalékok vannak Snorri történeti krónikájában, a *Heimskringlában* (Földgömb), amelyben elbeszéli a norvég és egyes svéd királyok legendás történetét (ún. *Yngling-saga*).

Izland népét 1000-ben térítették keresztény hitre, Snorri az antik mitológiát részben történeti allegóriaként adja elő. Szinte vele egyidejűleg *Saxo Grammaticus* dán krónikáíró a *Gesta Danorum*-ban több mito-

lógiai történetet is elbeszél, az istenek helyébe királyokat és hősöket tesz. Mitológiai rendszer formájában tehát csak a skandináv mitológiát ismerjük (lényegében mint az Edda költői mitológiáját).

A skandináv eddikus mitológiai rendszer térbeli „világmodelljének” van „horizontális” és „vertikális” vetülete: az egyikből a másikba csak bizonyos átalakulások után lehet átmenni.

A horizontális vetület emberközpontú, strukturális alapját az ellentét adja, amelyet az emberek lakta, a föld középső, meghódított részén elterülő Midgard (a világnak a „középső” emberlakta földi része) s a föld pusztá, köves és hideg peremvidéke (*Utgard*, *Jötunheim*), az óriások (*jötunok*) tanyája, valamint a földet övező óceán, vagyis Jörmungand (Midgardorm – Midgard kígyója – a világekígyó a skandináv mitológiában; egyike annak a három khtonikus szörnynek, amelyet Angrboda szült, s Loki nemzett) birodalma között alakult ki. Jötmungand másik neve: Midgard kígyója. Ez jelzi, hogy egykor a pozitív rendszer eleme volt, a föld támasza, tartója. Az óriások országának is-

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”